

ONS GEESTELIJK ERF

DRIEMAANDELIJSCH TIJDSCHRIFT
GEWIJD AAN DE
STUDIE DER NEDERLANDSCHE
VROOMHEID VANAF DE BEKEERING
TOT CIRCA 1750

*

ORGAAN
VAN DE RUUSBROEC-VEREENIGING

LUTGART-NUMMER

1946

DRUKKERIJ - UITGEVERIJ LANNOO, TIELT

LUDOLPHUS VAN SAKSEN EN HENRICUS SUSO

LUDOLPHUS van Saksen en Henricus Suso waren tijdgenooten. Beiden werden tegen het eind der dertiende eeuw geboren; de eerste stierf te Straatsburg op 10 April 1377 of 1378, de tweede te Ulm op 25 Januari 1366. Beiden traden in de Orde van St. Dominicus, maar terwijl Suso ook als Predikbroeder stierf, voelde Ludolphus zich door zijn verlangen naar een zuiver contemplatief leven gedrongen in 1340 tot de Orde der Kartuziers over te gaan. Beiden behooren ten slotte tot de meest beroemde schrijvers der Middeleeuwen en hun werken staan ook thans nog in hoog aanzien. Danken wij aan Suso een reeks mystieke geschriften van den eersten rang, Ludolphus liet ons zijn onvolprezen *Vita Jesu Christi* na, waarop we hier iets nader willen ingaan. Het is een der heerlijkste monumenten, voor onzen Verlosser gesticht. Uit allerlei bronnen heeft de zeer belezen auteur geput. Hij bracht een schat bijeen van historische, oudheidkundige en topographische bijzonderheden, waardoor de figuur van Jezus voor ons begint te leven, en wist de schoonste teksten uit de H. Schrift en de Kerkvaders samen te vlechten tot een wonderbaar geheel, dat den geest verrijkt en het hart ontroert. In strijd met de gewoonte van het meerendeel zijner tijdgenooten vermeldde hij telkens de namen der geciteerde auteurs, als vreesde zijn nederigheid zelf geëerd te worden om wat hij aan anderen had ontleend. Daarom bevreedde het mij des te meer, toen ik ontdekte, dat hij herhaaldelijk heele passages uit het *Horologium Sapientiae* van zijn vroegeren medebroeder Henricus Suso heeft overgenomen, zonder zijn naam te noemen.

Alvorens de lijst der ontleening te geven is het wellicht gewenscht over den ontstaanstijd der beide werken eenige bijzonderheden mede te deelen.

Henricus Suso heeft zijn *Horologium* opgedragen aan

den Magister-Generaal der Dominicanen, Hugo van Vaucemain, die van 1333-1341 de Orde bestuurde, en het moet dus in deze jaren geschreven zijn. Het was echter zeker al voltooid in 1339, zooals blijkt uit een brief, door Heinrich von Nordlingen op 21 September van dat jaar aan zijn geestelijke dochter Margaretha Ebner geschreven. Daarin lezen we : « Ein puch han ich gesant dem prior ze Kaiszheim, das ist das buch, das man nent Orologium Sapientiae ze latin, und das ist unszers lieben vatters Taulers » — aan den prior van Kaisheim — een abdij der Cisterciënsers — heb ik een Latijnsch boek gezonden, geheeten Horologium Sapientiae, dat onzen dierbaren vader Tauler toebehoort¹⁾. Reeds Preger meende, dat hier sprake was van Suso's geschrift, hetgeen Denifle²⁾ alleen wilde aanvaarden, indien er geen andere verhandelingen onder dezen titel waren aan te wijzen. Dit nu was z. i. niet het geval. Hij had immers in de Stiftsbibliotheek van Kremsmunster een manuscript ontdekt, dat drie overwegingen bevatte, die aan het *Horologium Sapientiae* ontleend heeten te zijn, maar in Suso's werk niet zijn te vinden. Dit zou volgens hem het *Horologium Sapientiae* kunnen zijn, dat Heinrich von Nordlingen op het oog had.

Maar in dit punt heeft de geleerde geschiedvorscher der middeleeuwsche mystiek zich vergist. Bihlmeyer heeft aangetoond, dat de drie bovengenoemde meditatieën met een *Horologium Sapientiae* niets te maken hebben³⁾. Het zijn eenvoudig een drietal fragmenten uit het beroemde tractaat van Gerard Zerbolt van Zutphen : *De spiritualibus ascensionibus*. Maar hoe is men er toe gekomen deze aan het *Horologium* van Suso toe te kennen? Ook dit is te verklaren. Meermalen is het *Horologium*

¹⁾ Ph. Strauch, *Margaretha Ebner und Heinrich von Nordlingen*, Freiburg i. Br. 1882, S. 228 f. — K. Bihlmeyer, *Heinrich Seuse, Deutsche Schriften*, Stuttgart 1907, S. 105*.

²⁾ H. Denifle, O. P. *Die deutschen Schriften des Seligen Heinrich Seuse*, München 1876, S. XXIV.

³⁾ K. Bihlmeyer, a. w. S. 105* en Anm. 4.

devotionis circa vitam Christi Jesu van den Dominicaan Br. Berthold te zamen met Zerbolts verhandeling gecopiëerd en gedrukt en nu heeft de afschrijver van het Kremsfurter manuscript 177 blijkbaar de beide *Horologia* verward. Deze codex vormt dus geen bezwaar tegen de meening, dat Heinrich von Nordlingen in zijn brief het *Horologium* van Suso op het oog had. Op grond hiervan mogen we dus zeggen, dat onze Duitsche mysticus zijn werk in September 1339 had voltooid, en vermoedelijk al wat vroeger, daar het immers toen al in omloop was⁴⁾.

Bihlmeyer gaat nog eenige jaren verder terug. Hij merkt op, dat Suso in zijn proloog een gedeelte aanhaalt der « litere exhortatorie », door Hugo van Vaucemain in de Pinksterweek van 1333 tot de Orde gericht. Met de zes volgende zendbrieven van den Magister-generaal toont hij zich echter niet op de hoogte. Daaruit zou men dan mogen besluiten, dat deze nog niet waren uitgevaardigd, en het *Horologium* tusschen het midden van 1333 en van 1334 voltooid was⁵⁾.

Dit bewijs is niet zeer sterk. Want uit het feit, dat Suso de latere encyclica van zijn Magister-generaal niet in den proloog heeft verwerkt, volgt allerminst, dat hij ze niet heeft gekend. De woorden uit de « litere » van 1333 hadden hem misschien het meest getroffen of waren 't best voor zijn doel geschikt. Wellicht was het een daad van hoffelijkheid jegens zijn geestelijken vader en daartoe was het citaat uit een enkelen brief genoeg en behoefde hij geen bloemlezing uit alle volgende samen te stellen.

Rieder kon zich op andere gronden slechts ten deele

4) J. van Rooy, O. Carm. *Gerard Zerbolt van Zutphen*, I, Nijmegen-Utrecht-Antwerpen 1936, Hs. 4, blz. 288; Hs. 33, blz. 298; Hs. 46, 47, 48, blz. 304; Hs. 61, blz. 310. Hs. 47 — Kremsmünster, Stiftsbibliothek. Cod. 177 nr 8 is het door Denifle bedoelde. Of Dr. van Rooy bij 4, 33 en 61 met recht spreekt van het *Horologium Sapientiae* kunnen we niet uitmaken, maar we vragen ons met eenige reden af, of dit niet veeleer het *Horologium* van Br. Berthold zou zijn. Zie ook: D. Planzer, O. P. *Zur Textgeschichte und Textkritik des Hor. Sap.* in *Divus Thomas* (Freiburg) XII, I (1934), S. 136.

5) K. Bihlmeyer, a. w. S. 109*.

met de redeneering van Bihlmeyer vereenigen⁶⁾. Hij geeft toe, dat Suso in den proloog gebruik heeft gemaakt van het bovenvermeld rondschrijven van 1333, maar het is zijns inziens onjuist, dat onze auteur de brieven van de volgende jaren niet zou hebben gekend. Hij meent, dat de vierde instructie van 1337 bijzonder veel trekken van overeenkomst toont met het geschrift van onzen mysticus. Als men dit toegeeft, zou het *Horologium* dus niet vóór de tweede helft van 1337 voltooid zijn geweest, maar daaruit volgt geenszins, dat het niet later is afgemaakt. Ook hier geldt ons bezwaar: al heeft hij de « litere » van den Magister-generaal niet benut, ze kunnen toch reeds verschenen zijn.

Daar de voor ons duistere allegorie van een zekere historische gebeurtenis in het vijfde hoofdstuk van het *Horologium* voor verschillenden uitleg vatbaar is, zooals blijkt uit de commentaren van Bihlmeyer en Mgr. Gröber, die ons echter geen van beiden kunnen overtuigen, biedt ook deze passage ons geen houvast voor een nadere dateering⁷⁾.

Mgr. Gröber meent ten slotte nog uit eenige uitdrukkingen te mogen afleiden, dat Suso ongeveer dertig jaar oud was, toen hij het *Horologium* schreef. De auteur wijst er op, dat hij den rijpen leeftijd had bereikt: « tandem puerilibus annis excursis... cum ad aetatem iam maturam pervenisset » — De Eeuwige Wijsheid zegt tot hem: « Puerilia iura lacti debita annorum maturitate transcendisti. Tempus est, ut numero virorum fortium adiungaris » — « Ecce in virum mutatus es! Abice amodo puerilia et praepara te ad bella fortia. » Deze gevolgtrekking moge juist zijn, maar wat helpt dit ons, zoolang zijn geboortjaar niet vaststaat en door den eenen geleerde tusschen 1293 en 1295, door den anderen in 1301 of 1302 wordt gesteld?⁸⁾

6) K. Rieder, *Göttinger gelehrte Anzeigen*, 171 Jrg. (1909) I Bd. S. 496.

7) K. Bihlmeyer, a. w. S. 106*. — C. Gröber, *Der Mystiker Heinrich Seuse*, Freiburg i. Br. 1941, S. 86-90.

8) C. Gröber, a. w. S. 86. De citaten uit het *Hor.* (ed. Richtstätter): p. 17, 132 en 135.

Voorloopig blijft dus de overeenkomst van den proloog met het eerste rondschrijven van Hugo van Vaucemain het eenige bewijs, dat het *Horologium* niet vóór de tweede helft van 1333 voltooid was, terwijl we uit den brief van Heinrich von Nordlingen mogen besluiten, dat het zeker niet ná 1338 verschenen is.

*

Het *Vita Jesu Christi* van Ludolphus van Saksen is vermoedelijk tusschen de jaren 1348 en $\pm$ 1353 samengesteld. Nadat de beroemde schrijver ongeveer 26 jaren Dominicaan was geweest — cum 26 annos aut circiter inter P. P. O. P. sancte vixisset » — ging hij in 1340 tot de Orde der Kartuziers over. Hij werd novice te Straatsburg, waar Pater Gerardus van Nijmegen in Gelre, weleer kanunnik van de Apostelenkerk te Keulen, toen de tweede prior was. Het volgend jaar deed hij zijn professie. Slechts kort mocht hij echter van de zoo lang en vurig begeerde rust genieten. Reeds in 1343 kozen de paters van de kartuis te Koblenz hem tot prior. Vijf jaar bekleedde hij dit ambt. Meermalen vroeg hij om ontheffing, omdat hij zich onwaardig achtte en bovendien zijn keuze volgens de meening van hem zelf en anderen in strijd was met het besluit van het generaalkapittel van 1319 : dat niemand, die uit een bedelorde tot de Kartuziers was overgegaan, overste mocht zijn. In 1348 voldeed men aan zijn verzoek. Hij vertrok toen naar Mainz, waar hij vrij lang — aliquamdiu — als « hospes » verbleef. Daarna keerde hij terug naar Straatsburg, waar hij op 10 April 1376 of 1377 overleed⁹⁾.

⁹⁾ C. Le Couteulx, *Annales Ordinis Cartusiensis*, V Monstrolii 1889, p. 391 s. en VI, 1890, p. 231 s. — N. Paulus, *Thomas von Strassburg und Ludolph von Sachsen, Ihre Stellung zum Interdikt* in *Historisches Jahrbuch*. Jrg. XIII, 1892, S. 11-12. — *Declaramus quod secundum decretalem novam, nullus de Ordine Mendicantium possit habere in Ordine Cartusiensi obedientiam aliquam vel administrationem.* (C. Le Couteulx, a. w. V, p. 125)

Hij heeft ons verscheidene werken nagelaten — hic multa praeclara scripta posteris reliquit. Met name worden vermeld zijn *In Psalterium liber unus*, waarvan de autograaf berustte in de bibliotheek der kartuis te Molsheim bij Straatsburg, en het *Vita Jesu Christi ex Evangelio et approbata ab Ecclesia catholica doctoribus sedule collecta*, waarvan het origineel bewaard werd te Mainz, waar de schrijver, zooals we reeds opmerkten, geruimen tijd als gast vertoefde. Daarom vermoedt men, dat dit werk aldaar werd samengesteld of althans voltooid. Dit is zeker niet onwaarschijnlijk, want hij was toen van alle bestuursbeslommeringen ontheven — omni exteriori munere solutus — en kon zich dus geheel aan meditatie en studie wijden. Is dit juist, dan zou het *Vita* dus in 1348 en de eerstvolgende jaren tot stand zijn gekomen. Toen hij naar Straatsburg vertrok, bleef het manuscript te Mainz achter.

Wel lezen we in *Mittelalterliche Bibliothekskataloge Deutschlands und der Schweiz* — Zweiter Band — bearbeitet von Paul Lehmann, München 1928, S. 561, onder het hoofd : *Karthause Salvatorberg bei Erfurt* : Ludolfus Carthusiensium prope Argentinam prior egregie inter alia compilavit a. D. 1334 vitam Christi — maar deze mededeeling boezemt weinig vertrouwen in : voor eerst omdat Ludolphus nooit prior te Straatsburg is geweest, en vervolgens omdat Suso's *Horologium Sapientiae*, waaruit hij, zooals we straks zullen aantoonen, menige passage heeft overgenomen, eerst op z'n allervroegst na Pinksteren 1333 aan Hugo van Vaucemain kan zijn aangeboden. Konden we op dit getuigenis aan, dan zou Ludolphus nog als Dominicaan, zes jaren vóór zijn intrede in de Kartuzier-orde, het *Vita* geschreven hebben !

*

— Het Generaalkapittel van 1348 bepaalde : *Priori Domus Confluentiae ad sui instantiam et ad sedandum scrupulum conscientiae suae et aliorum fit misericordia.* (C. Le Couteulx, a. w. VI, p. 232).

Uit het voorgaande blijkt dat er tusschen de voltooiing van het *Horologium* omstreeks 1338 en van het *Vita* omstreeks 1350 een tijdsruimte ligt van ongeveer twaalf jaren. Ludolphus heeft Suso's werk dus al zeer spoedig naast de alom erkende autoriteiten op geestelijk terrein als bron gebruikt. Hij zelf schatte hem dus zeer hoog. Toch noemt hij hem nergens. Was het misschien geen gewoonte tijdgenooten aan te halen? Of wilde hij wellicht een toenmaals veel omstreden figuur als den Dominicaanschen mysticus liever niet vermelden naast de « ab Ecclesia catholica approbati doctores? » We kunnen naar een antwoord op deze vragen zelfs niet gissen.

We laten thans de overgenomen stukken volgen. Voor het *Horologium* gebruikten we de uitgave van C. Richtstätter, S. J. — Turijn 1929 —, die den tekst van Jos Strange — Keulen 1861 — volgde. Voor het *Vita* stond ons ten dienste de editie van L. M. Rigollot — Parijs-Rome 1870, — waarvan de eerste twee maar doorlopend gepagineerde deelen het « Pars prima », de volgende twee het « Pars secunda » bevatten. We zullen *pars* en *capittel* met *incipit* en *explicit* der ontleende passages aangeven en tevens de bladzijde der boven vermelde uitgaven. De aanhalingen van Ludolphus zijn letterlijk met soms eenige zeer geringe wijzigingen.

(Horologium.)

I, cap. 3: Notum tibi sit, quod non datur perveniri ad divinitatis altitudinem ... ad desideratum finem conceditur. — blz. 26; 8 regels.

I, cap. 10: Quid plura? ... Sed heu, hæc eadem consolatio miseris a divina iustitia penitus est negata. — blz. 106; 20 regels.

(Vita.)

II, cap. 58: quia non datur perveniri ad divinitatis altitudinem ... ad desideratum finem conceditur — blz. 459.

II, cap. 88, (*De pœna infernali*) idem. blz. 813.

(Horologium.)

I, cap. 13: Porro de involuntariis tribulationibus ... haud dubium, quin salubre et meritum fiet hoc, quod ante pestiferum videbatur, et ad spirituale virtutum proficiet incrementum. — blz. 136; 9 regels.

I, cap. 13: Qui adversa libenter pro Deo patitur ... nexu dilectionis præcipuo constringitur. — blz. 139; 3 regels.

I, cap. 14: Frequens passionis huius memoria ... mellea quadam dulcedine perunctus sentitur. — blz. 146; 9 regels.

I, cap. 14: Memoria passionis meæ debet fieri non perfunctorie ... ut et ratio bibat devotionis aquas, et corpus animale eius ex præsentia accensum, ad gratiam habilitetur. — blz. 147 v.; 28 regels.

I, cap. 14: Porro passionis meæ frequentem meditationem, inter alia innumera, ad duo præcipue tibi noveris prodesse solatia, videlicet ad tristitiam inordinatam repellendam et pœnam purgatorii diminuendam.

Qualiter autem dolor meus dolorem animi expellat, exemplo potius quam verbo tibi demonstrabo.

(Vita.)

II, cap. 20: Porro de involuntariis tribulationibus ... haud dubium, quin salubre et meritum fiet, et ad spirituale virtutum incrementum proficiet, hoc quod ante pestiferum videbatur. — blz. 158.

II, cap. 20: idem. — blz. 158.

II, cap. 58: idem. — blz. 459.

II, cap. 58: idem. Alleen ontbreekt: Verumtamen persevera petendo, pulsando, quærendo, donec accipias. — blz. 459 v.

II, cap. 58: Porro passionis Christi frequentem meditationem inter alia innumerabilia, ad quatuor præcipue tibi noveris prodesse solatia, videlicet ad tria principalia vitia, quæ in mundo sunt, repellenda; ad tribulationem et pœnitentiam mitigandam; ad tristitiam inordinatam repellendam; et ad pœnam purgatorii diminuendam... Tertium autem, scilicet, qualiter dolorem animi expellat, exemplo tibi potius quam verbo monstrabo.

(Horologium.)

Erat namque quidam discipulus sapientiæ, cuius nomen sit in libro vitæ, quem circa conversionis suæ initia quædam tristitia inordinata tam letaliter oppressit, ut nec legere vel orare vel quidquam boni pro tunc facere posset. ... per eius continuam replicationem nequam plus de cetero talem unquam sensit animi passionem. — blz. 148; 21 regels.

I, cap. 14: Qualiter autem hæc utilissima meditatio pœnam purgatorii relaxare habeat, tibi indicabo ... ut, si mille annis deberet purgari, in brevi de toto liberaretur. — blz. 148 v.; 24 regels.

I, cap. 14: Si vis pœnam purgatorii longam et acerbam ... unde peccata possumus abluere, pœnas delere, gratiam invenire, et gloriam promereri sempiternam. — blz. 149 v. v.; 42 regels.

I, cap. 14: Memoriam passionis meæ semper debes in corde tuo habere ... et a cunctis malis imminentibus securam protectionem. — blz. 159 v.; 31 regels.

I, cap. 16: Tempore vernali cum ad alta cœli sol incipit ascendere, et terris infundere radiorum suorum fœcundam luminositatem: Ecce vegetabilia

(Vita.)

Erat namque quidam (*ontbreekt*: discipulus ... vitæ) quem circa conversionis suæ initia quædam tristitia letaliter oppressit; ita ut nec legere, nec orare, nec quidquam boni pro tunc facere posset ... idem — blz. 460.

II, cap. 58: *Quartum vero, scilicet* qualiter hæc utilissima meditatio pœnam purgatorii relaxare habeat, tibi indicabo ... idem, blz. 461.

II, cap. 58: Si ergo vis pœnam purgatorii longam et acerbam ... unde possumus peccata abluere, pœnas delere, gratiam invenire, et gloriam sempiternam promereri. — blz. 461.

II, cap. 58: Memoriam *igitur* passionis *Christi* semper debes in corde tuo habere ... idem. — blz. 461 v.

II, cap. 86: *sicut enim* tempore vernali, cum ad alta cœli sol incipit ascendere, et terris fecundam radiorum suorum luminositatem infundere, vegeta-

(Horologium.)

cuncta ... lætabundis. Hominum quoque genus, senes cum iunioribus eius ... ac congratulatur. Eia corda universa Deum pura mente amantia, perpendite nunc, quoniam similiter nobis accidit, cum sole amicta Virgo fœcunda ... et gaudiorum nobis materia immensa cumulatur. — blz. 160 v.; 22 regels.

I, cap. 16: Tibi ergo, o spes nostra, gaudium et lætitia cordis nostri, peccatores miseri in vocem salutationis prorumpimus, teque ex intimo cordis cum gemitu et lacrimis et devota cordis genuflexione affectuosissime matrem gratiæ salutamus — blz. 161; 5 regels.

I, cap. 16: O salve pia Virgo, decus virginum; quidquid unquam de tuo præconio ... nunc et in æternum. — blz. 161; 9 regels.

I, cap. 16: Levavi manus sursum præ cordis desiderio ... sanguinolenta redderetur. — blz. 170; 7 regels.

II, cap. 5: Sed quid dicam? Memetipsum, Domine, tua laude indignum esse cognosco ... et benedicant in sæculâ. — blz. 237; 11 regels.

II, cap. 5: Nonne et vermes et ranæ immundæ ... materiam tribuunt tuæ laudis. — blz. 239 v.; 7 regels.

(Vita.)

bilia cuncta ... lætabundis ostendere; homines quoque senes cum junioribus ... ac congratulatur: *sic* nobis accidit, cum sole amicta Virgo fecunda, ... et gaudiorum nobis materia immensa cumulatur. — blz. 798.

II, cap. 86: Tibi ergo, o spes nostra, gaudium et lætitia cordis nostri, *ego peccator* in vocem salutationis et laudis cupiens prorumpere, teque ex intimo corde cum gemitu et lacrimis, et devota cordis genuflexione affectuosissime Matrem gratiæ salutare — blz. 799.

II, cap. 86: Salve, o pia Mater Dei, et virgo ... quidquid de præconio tuo ... nunc et in æternum. — blz. 799.

II, cap. 64: idem. — blz. 612.

II, cap. 85: idem. — blz. 785.

II, cap. 85: Nonne et vermes et ranæ immundæ ... materiam tuæ laudis tribuunt. — blz. 785.

(Horologium.)

II, cap. 5: O Pater misericordiarum, ... gratis ex sola liberalitate largiris. — blz. 240; 16 regels.

II, cap. 5: Umbram nititur apprehendere et sequitur ventum ... vel saltem laudabilem reddat. — blz. 240; 8 regels.

II, cap. 5: Optarem namque ex intimis praeordiis meis ... sua infinitate omnes excederet species numerorum. — blz. 241; 15 regels.

II, cap. 5: Quid plura? Fac de me hoc, quod tibi placuerit; ... Sane, quamdiu adhuc sum in hoc corporis ergastulo, peto informari, qualiter ad hoc perveniam, ut ex toto corde et ex tota anima et ex omnibus viribus meis omni tempore quadam incessabili iugitate te valeam laudare. — blz. 242 v.; 26 regels.

II, cap. 5: Sic nimirum videmus, quod plerumque inter dulcissimas nemoris aviculas ... Hoc suave canticum anima mea usque in saeculum inter spirituale genus avium cum laeto dulcique canit carmine. — blz. 245; 15 regels.

II, cap. 5: Quotiescunque etenim mente revolve ... quanta erit laus in plateis caelestis Jerusalem post finalem omnium resurrectionem, quando electi a

(Vita.)

II, cap. 85: idem. — blz. 785.

II, cap. 85: Umbram *quidem* nititur apprehendere et sequitur ventum ... vel saltem laudabilem reddat. — blz. 785.

II, cap. 85: Optarem *etiam* ex intimis praeordiis meis ... sua infinitate omnes excederet species numerorum. — blz. 785 v.

II cap. 85: Quid plura? Fac de me hoc, quod tibi placuerit, ... Sane quamdiu adhuc sum in hoc corporis ergastulo, a laude tua non tacebo. — blz. 786. (Hetzelfde slot in Hor. II, cap. 5, blz. 245: Verumtamen a laude tua ea propter non tacebo, waarbij dan de volgende passage ongeveer aansluit.)

II, cap. 85: Nimirum videmus quod plerumque inter dulcissimas nemoris aviculas ... Hoc suave canticum anima mea usque in seculum, inter spirituale genus avium cum laeto corde dulci canit carmine. — blz. 786.

II, cap. 85: idem. — blz. 786.

(Horologium.)

malis segregati, Deum iucundo corde laudabunt, ac de sua salvatione aeternaliter gloriabuntur. — blz. 245 v. 39 regels.

II, cap. 5: O amantissima Sapientia, bonitas aeterna ... ut finis huius laudis temporalis sit initium aeternae laudis patriae caelestis. — blz. 249 v. 37 regels.

(Vita.)

II, cap. 85: O amantissima sapientia, bonitas *immensa* ... ut finis huius laudis temporalis sit initium aeternae laudis patriae caelestis. — blz. 787.

*

Dit is de oogst van ons onderzoek. Het is heel goed mogelijk, dat een of andere passage ons is ontgaan. Bij een zoo omvangrijk werk als het *Vita* is dat bijna niet te vermijden. Maar in elk geval blijkt toch uit onze lijst, dat Ludolphus 23 grootere of kleinere stukken uit het *Horologium* heeft overgenomen. In de editie van Richtstätter beslaan ze te zamen 413 regels, of ruim 12 bladzijden, d. i. ongeveer 4,5 % van Suso's geschrift.

Het is zeker opvallend, dat deze fragmenten alle in het « Pars secunda » van het *Vita* zijn ingelascht. Voor een deel ligt dit aan de daar behandelde onderwerpen, maar gelet op den langen tijd, dien het samenstellen van zijn werk vroeg, dunkt het ons allerminst uitgesloten, dat Ludolphus het « Pars prima » en ongeveer de helft van het « Pars secunda » reeds had voltooid, voordat hij het *Horologium* van zijn vroegeren medebroeder onder de oogen kreeg.

Deze vrome beschouwingen troffen hem. Wellicht herleefde weer in zijn herinnering de vele jaren, doorgebracht in de Orde van St. Dominicus, waaraan hij een groot deel van zijn religieuse vorming en geheel zijn wetenschappelijke scholing te danken had, met wier geest en leer hij zich nog altijd in zijn diepste wezen verwant voelde. Zeer waarschijnlijk had hij Henricus Suso

persoonlijk gekend. Hij was zijn tijdgenoot en van een zelfde vurige Christus-liefde doorgloeid. En al heeft de drang dezer liefde, die onzen mysticus bezielde, om als een apostel het land te doorkruisen, Ludolphus ook bewogen zich in de eenzaamheid der Kartuizerskluis terug te trekken, toch bleef hij trouw aan het Dominicaansch devies : « contemplata aliis tradere. » In dat even rijke als innig vrome *Vita Jesu Christi* heeft hij ons medegedeeld, wat hij zelf in de uren van stille overpeinzing had aanschouwd.

Met fierheid mogen we hierop wijzen en voor het goed begrip van Ludolphus' persoon en werk moeten ook anderen dit niet vergeten. Het is zoo waar wat de Dominicaansche geschiedschrijver Pater Mortier eens schreef¹⁰⁾ : « Ses admirables commentaires sur les saints Evangiles sont en quelque sorte le patrimoine mystique des Prêcheurs; car c'est chez eux, dans leurs écoles et sous leur longue direction, que Ludolphe a recueilli sa riche moisson. Aujourd'hui encore, après d'innombrables éditions, son œuvre est en très grand honneur. Seulement on a peut-être oublié un peu trop que cet honneur revient aussi à l'Ordre de Saint-Dominique. »

DR. L. M. FR. DANIELS, O. P.

¹⁰⁾ R. P. Mortier, O. P. *Histoire des Maîtres Généraux de l'Ordre des Frères Prêcheurs*, III, Paris 1907, p. 63.

EEN BOEKBAND VAN « DEN REGULIEREN IN ONSER VROWEN POLDER » OP WALCHEREN — EN DE MIRAKULEUZE LIEVEVROUW ALDAAR

« NIETS daarvan [namelijk van « wat er in de jaren 1471-1476 in het scriptorium van de regulieren in den Vrouwenpolder omging »] is, zoover bekend, bewaard of overgebleven, evenmin als van het klooster zelf, dat nog geen honderd jaar later zoo jammerlijk ten gronde ging », schreef wijlen Willem de Vreese bij het slot van zijne bijdrage *Het Scriptorium van « den Regulieren in Onser Vrouwen Polder » op Walcheren*, in *Het Boek*, 1933, blz. 291-296, het eerste van een reeks opstellen, die hij zich had voorgenomen te besteden aan *Scriptoria Belgica*¹⁾. En naar een in het gemeentearchief te Veere teruggevonden « Rekening tuysen myn here vander veer ende den regulieren in onser vrouwen polder », die hij overdrukte, had hij het over de boeken, in bedoeld scriptorium geschreven, verlucht en gebonden.

Evenmin als de groote zoeker van *Bibliotheca Neerlandica Manuscripta* heb ik eenig handschrift van het klooster in Onser Vrouwen Polder gezien. Eén band, echter, die het merk van dit huis draagt, werd mij in den laatsten tijd aangewezen — en hij is een halve eeuw jonger dan de gepubliceerde rekening 1476 voor Wolfaert van Borselen, heer van Veere.

¹⁾ Hij had liefst de reeks ingezet met een stuk van meer belang en omvang maar kon toen niet tijdig zeker handschrift uitgeleend krijgen : « Ik was mijn *Scriptoria Belgica* gaarne met Groenendaal begonnen, schreef hij mij, (18 Juni 1933) maar à défaut de grives on mange des merles. De kanunniken uit den Vrouwenpolder zijn dus maar in de plaats van die uit Soniënbosch gekomen. » Sedertdien is verschenen Marc Dykmans, S. J., *Obituaire du Monastère de Groenendael dans la Forêt Soignes publié avec une introduction et des notes*; Brussel, Kon. Commissie voor Geschiedenis, 1940, in welke voorbeeldig bewerkte uitgave ook over het boekwezen van Groenendaal overvloedige inlichtingen worden verstrekt. Zie O. G. E. 1943, II.